

medlemsblad for

Austmarka Historielag

Foto: FÅ 1992

Bildet viser våningshuset på Varaldskogberget. Dette er skjebnen til mange gamle hus, og slik må det være. Men noe må vi ta vare på. Laget har engasjert seg i merking av gamle plasser, og vandringer til disse plassene, registrering av verneverdige hus, og flytting av et utvalg hus til Kiærsagtomta. I dette nummeret har vi rapporter fra disse arbeidsområdene.

Nr. 54 September 1992

NYTT FRA LAGET

Utstilling av bilder.

Under Trekkspillfestivalen i Bergkollparken 17. og 18. juli hadde laget stand med bl.a. utstilling av gamle bilder. Mange stakk innom og fant mye interessant i vårt etter hvert rikholdige bildearkiv.

Bakerovnen på Smedhaugen.

Denne er nå tettet, så det ikke siver ut røyk. Samtidig er røykåpningen i pipa utvidet. Det skulle nå ligge godt til rette for å bake "Smedhaug-kaku" der.

Sommerturen -92.

20.-24. juli gikk den tradisjonelle sommerturen av stabelen. Målet denne gang var Setesdalen.

Bortsett fra en dag med regn, og en kortvarig mage-sjau som rammet alle i større eller mindre grad, var turen meget vellykket. Åge hadde denne gangen fått hjelp av Ole Svendsen med opplegget. Ole var, med sin store lokalkunnskap, den perfekte guide.

Første stopp var i Sande i Vestfold, der søster til Åge, Gunvor, bor. Hun og familien hadde diskutert opp med deilig lunsj til oss. Til og med en svømmetur i bassenget var det anledning til!

Vi overnattet to netter ved sørenden av Byglandsfjorden, og to netter i Bykle. Hjemreisen gikk gjennom Telemark.

Det vil føre for langt å ramse opp alt vi opplevde. Vi fikk med oss det meste denne dalen har å by på, og den er kjent for å være det området i landet der den gamle kulturen har levd lengst. Vi må likevel spesielt nevne fjellbygda Bykle, en av de få kommunene som har god råd, takket være kraftutbyggingen. Det bor bare ca 700 mennesker der, og det virket som om Ole kjente de fleste. Han er lommekjent i bygda etter å ha vanket der i mange år, helt fra han var der på friing! Vi følte

at vi ble ekstra godt mottatt over alt, og ble kjent med bygda på en spesiell måte.

Sjåføren, Finn Ivar Sandhalla, må takkes for trygg og god kjøring. Jeg var litt betenkt da han manøvrerte den store bussen gjennom trange gater i Tvedestrand, men han var like rolig, og bra gikk det!

Åge må få takk for nok en fin tur. Han er ikke gått trøtt av denne jobben sin ennå, neste sommertur er allerede bestemt, se neste innlegg!

F.

Sommertur -93.

Lagets neste sommertur er bestemt. Den går til Gotland, og starter mandag 28. juni. Dette til orientering for de som vil planlegge ferien i god tid.

PROSJEKT KIÆRSAGTOMTA

Dette er et uttrykk vi vil bruke om Historielagets aktivitet med gamle hus på Kiærsagtomta.

Nå i høst pågår reising av våningshuset fra Bråtan ved Varalden. Vi har engasjert to mann via Arbeidskontoret i to perioder på hver 13 uker. I den første 13-ukersperioden var Arild Martinussen og Per Jansen i sving med å rive huset og flytte det fram til Kiærsagtomta. Nå om dagen holder Per Jansen og Dagfinn Solvang på med reising av huset. Vi håper å få reist ferdig huset og få lagt et midlertidig blikktak på innen vinteren. Johs. Lundstadsveen har gitt oss bølgeblikk. Til neste år er planen å legge stikketak.

Vi har fått 5 gamle vinduer av Gunvald Brunsell som passer til de opprinnelige vindusåpningene. Men vi mangler ett, i størrelse ca 1,05 ganger 1,40m.

Hugo Stenberg eier Mattistorpet ved Mengkroken, og har gitt oss en del tømmerstokker fra en nedrevet

låve der. Disse brukes til å bytte ut råtne stokker i Bråta-stua.

Det er mange av lagets medlemmer som har hjulpet til så langt på Kiærsagtomta, og flere blir det nok etter hvert som prosjektet skrider fram. Dette vil vi komme tilbake til. Foreløpig takker vi de ovennevnte givere samt Tor-Arne Gunnarsbråten som har fraktet tømmeret gratis for oss.

I Prosjekt Kiærsagtomta inngår også flytting av bu, skåle og fjøs. Vi håper at vi kan komme i gang med noe av dette i høst.

Åge.

BEFARING

Ei oppgave for Historielaget er å registrere verneverdige bygninger av ymse slag. Som et ledd i dette arbeidet la Arve, Åge, Tove og undertegnede ut på ei rundreise 6. juli i år.

Vi startet i Oppkjøla. Bruket er fraflyttet, men husene var i god stand, og det var lagt ordentlige tak på samtlige unntatt fjøset. Det var i hvert fall positivt inntrykk vi fikk derfra.

Ved Oppkjøla er det også ei skogsarbeiderbrakke med stall. Brakka er i ganske god forfatning, men vil fort forfalle da taket var utett. Sverre Mengkrok hadde skrevet navnet sitt på døra, så han hadde antagelig ligget her på tømmerhogst for noen tiår bakover. Brakka var døpt Hotell Fjellklang i følge ei innskrift på ene veggen.

Ferden gikk videre om Mortenbråten, Thue, Maurbakken, Maridal og Nedre Høgda.

I Mortenbråten har laget revet våningshuset, og tømmerstua er nå under gjenreising på Kiærsagtomta. Bygninger av interesse fra disse stedene måtte være fjøset på Thue, husene i Maurbakken inkludert utkjeller og ei tømret smie uten inventar ved Nedre Høgda. Denne har laget fått til nedriving.

Vi var også i Nytomta, og våningshuset der vil antakelig bli revet og gjenoppstå på eiendommen til Hans Børli på Fjellskogen. Der brant huset ned, og huset i Nytomta er svært likt dette.

Hos Emma Bråten står et meget godt bevart fjøs som laget kan få, og vi var innom der før vi avsluttet turen ved Bruket ved kraftsverkdammen. Bruksbygningen var i sin tid arbeiderboliger da spikerverket gikk for fullt på midten av 1800-tallet. Bare halve bygningen står igjen, og det trengs litt reparasjon på taket for å hindre vannskader. Turen viste at det er noen hus igjen av historisk og bygningsmessig interesse. Disse husene bør vi forsøke å ta vare på, men det krever tid, penger, interesse og velvilje for å få det til.

Oddvar.

MERKING AV GAMLE HEIM OG PLASSER

Vi har fått laget 15 stk. navneskilt. Disse er:

Sletta	Larbekken	Aaserudhøgda
Paasvika	Svartbekken	Røisbakken
Solbergsæter	Lunderby	Bottilsrudengen
Persvangen	Sandbakken	Rødmyråsen
Linnerudmoen	Nordby	Kirkelien

Syver G. har lagt rødfarge i bokstavene så de synes bedre. Det er satt opp noen, men mange gjenstår, da det tar tid å bære materiell og verktøy ut i terrenget, samtidig som det koster penger å kjøpe og lage dette. Så hvis noen har impregnerte stolper liggende, eller på annen måte vil støtte dette, er det bare å ta kontakt.

Kanskje det er spesielle plasser du vil "sponse" p.g.a. forfedre eller andre ting?

Arve H.

GAVER TIL LAGET

Penn-blekkhusstell fra Alf Gunnarsbråten
 Stor håndbormaskin fra Johan og Oddvar Åsli
 Skruestikke fra Einar Håkerud
 Vev fra Petter Meyer
 Rive til utraking av kølamile fra Thorleif Furuli

KUNAVN

I et tidligere nummer av medlemsbladet oppfordret Finn leserne til å sende inn kunavn, men liten reaksjon til nå. Vi vet at "kjært barn har mange navn", og slik er det i hvert fall med kua, noe nedenstående viser.

Jeg kom over en artikkel i Språknytt med tittelen "Kunavn - en livskraftig tradisjon". Artikkelen er skrevet av Kristoffer Kruken, og jeg tillater meg å ta med noen utdrag av det han skriver.

I vår tid tror mange at norske kyr har bare et nummer og ikke noe navn. Nummer er rett nok obligatorisk mens navn er frivillig. I 1988 ble det foretatt telling som viser at 90 % av 355 000 kyr har både nummer og navn.

De ti vanligste navna er Dagros, Rosa, Litago, Stjerna, Rømlin, Staslin, Dokka, Svarta, Roslin og Krona. At Dagros er på topp, viser at en har dekning for å bruke dette som symbolnavn for ku generelt. I alt er det registrert 26 000 navn.

Hva bestemmer så hvilke navn kua skal ha? Artikkelforfatteren deler inn i flere grupper. Det kan være:

1. Utseende og oppførsel ut fra trekk som farge, flekker eller striper, eksteriør, lynne eller oppførsel.

F.eks.: Svartsid, Kvitros, Stjerna, Dopla, Kolla, Blidkoll, Trolla, Vrangmøy, og videre Sparka, Sprella og Stanga.

Noen navn er rosende og positive: Staslin, Gullros og Lykke.

2. Personnavn: Rita, Siri, Sara o.s.v.

Ei lita historie i så måte: Karin kom tilfeldig til å være med da en kalv kom til verden i Gammelvangen i vår. Kalven bærer selvfølgelig navnet Karin i dag. Det er forresten tradisjon hos mange å gi kuene navn etter personer som på en eller annen måte er knyttet til fødsel, eierforhold, stell o.l. Om lag 70 % av alle kyr har navn etter personer.

3. Geografiske forhold og natur. 10 % har navn etter slike kriterier. Her er norske stedsnavn som Rauma, Eina, Nore og Leksvik, utenlandske navn som Danmark, Andorra, Burma og Volga. Fra planteriket kan nevnes Gullregn og Nyperos.

4. Kjente personer. 5 % kommer i den gruppa. Det kan nevnes: Diana, Nadia, Gro, Pippi, Indira, Fabiola, Maud, Kleopatra og Rødhette.

Også manns personer kan bli oppkalt, men da må navnet lages om til en gangbar fonetisk type. Wilokka av Willoch, Nikita, Maradonna.

5. Datering. Eks Olsokka, Julia.

Et slående trekk er a-endinga i kunavn. Det samme er bruken av toledda navn. De vanligste etterledda er -ros og -lin. Ellers har vi -sid og -god samt -ine. Av vanlige positive forledd har vi Gull-, God-, Sølv-, Blid- og Lykke-.

Hvem bestemmer navnet? En undersøking viser at vel 40 % av navnene står hele familien bak. I 25 % er det mannen alene.

Mange gir navn etter faste systemer, og viktigst er oppkalling av kyr. Ellers er det vanlig å bruke lik forbokstav på kyr av samme familie eller linje. En liten rundspørring i bygda bekrefter dette. Lundstadsveen gir kuene navn etter dette systemet. Det kan nevnes at kyr av Totenslag har forbokstaven S: Skaute, Staslin. Kyr etter familie fra Jahr får G. Godlin o.l.

Rent generelt kan en si at det er mest ingen ende på hva som kan inspirere folk til å lage et kunavn når behovet er der. Kunavn er ikke offentlig regulerte på noe vis, så det blir bare fantasien, smaken og følelsen for hva som sømmer seg som setter grenser.

Som avslutning vil jeg bare minne om oppfordringen fra Finn om å sende inn tradisjonelle kunavn som kanskje er spesielle i bygda vår.

Oddvar.

CHRISTIAN KARLSEN HVITSANDTANGEN OG HANS SLEKT

(forts. fra forrige nummer)

I 1840 giftet Christians mor seg med Hans Berger-
sen Steffenstorpet. Han var fra Steffenstorpet i
Eidskog kommune, og ble født i 1817. Christian var
da 7 år, og hadde kanskje begynt på skolen, men det
har jeg ikke funnet noe om. Christian fikk nå en
halvbror, for Mari var allerede gravid i 8. måned
da hun giftet seg med Hans. Hans var ikke faren,
men det var en kaptein og enkemann, Wilhelm
Skjelderup. Barnet ble døpt Ole Wilhelmsen, men
Hans adopterte barnet, og til konfirmasjonen het
han Ole Hansen.

Samme år (1840) ble Maris bror, Jakob Olsen Lom-
vika, stevnet og kastet ut fra Lomvika av sin
onkel Jakob Jonsrud som eide plassen. Jakob Olsen
hadde ikke svart avgift på de 30 år han hadde
bodd på Lomvika.

Den 7/10-1849 ble Christian konfirmert. Her står
Carl Gottlieb Voigt oppført som far. Christian
fikk karakteren "temmelig god", og han hadde attest
for at han var koppevaksinert.

I 1854 solgte Jakob Jonsrud Lomvika til Hans Berger-
sen Steffenstorpet. Men enten han ikke ville eller
kunne beholde plassen, så solgte han Lomvika til
Christian i 1864. Men Christian satt ikke med Lom-
vika lenge, for i 1869 ble plassen ved auksjon
solgt til Maris bror, Jakob Olsen. Jakob bodde nå

på Lomvikholtet, og det var hans sønn, Ole Jakobsen
som nå ble bruker av Lomvika.

Noe senere må Mari og Hans ha flyttet til Lomvika
da Ole Jakobsen flyttet til Olsrud under Skinnarbøl.
For i 1873 døde Hans, bare 55 år, og i kirkeboka
står det at han da bodde på Lomvika under Fagernes.

Christian var nå 40 år og ennå ikke gift. Han bodde
på Hvitsandtangen, og det ser ut til at Mari har
flyttet til Christian da hun ble alene. I folke-
tellingen i 1875 står Mari oppført som huskvinne
og eier av Hvitsandtangen, hun var da 63 år.
Christian har som yrkestittel "Dagarbeider", han
var da 42 år.

Christian jobbet i skogen om vinteren, da hogg han
kostved for Stor-Sølber'n, som eide Solberg gård
og mye skog. Kostveden ble kjørt med hest og dradd
ned fra Møkeråsen til sjølandet der den lå til
isen gikk. Da ble båtene satt på vannet, for nå
skulle veden ros til Solberg bru. Der skulle den
legges opp i ranker, og da kom Stor-Sølber'n for å
inspisere. Rankene skulle rekke opp til nesetippen
hans, og dit var det to meter, så han var godt over
2.10 m høy. Det finnes et bilde av ridestøvlene til
Stor-Sølber'n, og der står det et barn i hver støvel.

Christian rodde ikke bare ved. Han fraktet også
varer fra Solberglandet til butikken i Varaldbakken.
Butikken var eid og ble drevet av Peder Johansen
Øierberget. Pekka som han ble kalt, begynte butikken
i ca 1873.

Varaldbakken ligger på vestsiden av Varalden, og
Christian rodde fra Solberglandet til Sikåa. Det
var en drøy strekning å ro. Ved Sikåa fikk Christian
ny last med tilbake. Han fraktet da plankelass fra
Varild og Merild sager, og mel fra mølla på samme
sted. Varild og Merild sager ble på den tiden
drevet av storfolk fra Oslo, og senere av Hans
Careliussen og Carelius Larsmoen.

Varild og Merild er forøvrig de gamle navnene på
Varalden og Møkeren. Ved siden av sagene og møllen
var det også et spikerverk ved Sikåa. Og det er

mange gamle hus bortover Austmarka der det sitter Sikåspik i vegger og tak. Og det var ingen småspik, men mer på størrelse med en kvinnes lillefinger. Det kom av at spiken ble banket frem for hånd.

Christian fraktet altså varer fra dette lille industristedet, og det er blitt sagt at det var digre båter som ble brukt. Og det kan man jo tenke seg når det var plass til plankelass. Men når det var vind, ble det brukt seil, og det var jo lettere enn å ro hele veien.

Christian hadde sitt eget sted hvor han lå over hvis det ble for seint å ro hjem etter den siste turen til Sikåa om kvelden, eller hvis han ble for sliten. Christian brukte også stedet hvis han fisket i området på kvelden eller natta. Det stedet kan finnes igjen i dag. Det ligger i Grundvika i Storfjorden i andre enden av Møkeren mot Varaldskogen. Jeg har vært der og tittet, men det står ikke noe hus der i dag. Det er et hull i bakken som viser hvor hytta har stått. Hytte ble kalt for Kallsekåken, tatt etter Karlsen-navnet Christian hadde etter sin far. Jeg har også hørt at Christian ble benevnt som Kallsegubben.

Christian fisket altså mye, og det er sagt at han, og seinere hans sønner, så godt som bodde på sjøen. I Møkeren var det godt med både gjedde, abbor og mort. Det ble fisket med ruse og garn på våren og sommeren. Meitstanga ble nok også funnet frem. På høsten lystret Christian i lys fra en fakkell eller parafinlampe, eller han feiste. Feise vil si at man legger ut garn nær inntil en sivkant, og så skremmer man fisken som er inne i sivet så den svømmer rett i garnet.

Seint på høsten la Christian ut stintenett. Stinte er en fisk i sildefamilien. Den kalles også lågsild. Stinta leiker akkurat når isen er i ferd med å legge seg, og da er fisken best. Ei stinte kan veie fra 75 - 100 gram.

Men det var som regel veldig kaldt på seinhøsten, så Christian brukte å ha ei jerngryte med ild i bunnen av båten. Det var så han skulle få varmet fingrene sine innimellom, for det ble jo kaldt å rote med garn i isvannet.

Om vinteren brukte Christian å pilke, og han lagde selv de pilkene han brukte. Da kjøpte han kroker og støpte tinn rundt så det ble en pilk. Isboret var ikke oppfunnet på Christians tid, så for å få hull i isen brukte han en ispil eller isbile. Den var nesten som en barkespade, men var smalere nederst på selve bladet som man hogg med. Det satt et skaft på bladet, og øverst på skaftet satt det ei reim til å ha rundt handleddet. Reima var der så ikke ispilen skulle dette ned i hullet når det gikk hull på isen.

Det meste av all den gjedda, abboren og stinta Christian fisket opp, kjøpte Stor-Sølber'n. Så det ble mest å spise mort for Mari og Christian. Det var trange tider for en husmann, og de trengte alle penger de kunne få. Og at de ikke hadde så mye å leve av, fremgår også av folketellinga i 1875. Der står det at de hadde 1 ku, 3 sauer, og de sådde 1/2 tønne blandingskorn og satte to tønner poteter. Men de hadde jo det viktigste: melk fra kua, ull til klær og kjøtt av sauene, korn til å male mel av og poteter. Og så ble det jo mye fisk som før nevnt.

Fire år senere, i 1879, giftet Christian seg med Dorthea Brenna i en alder av 46 år. Det tok altså mange år før noen fikk Christian inn i ektestanden. Men da de giftet seg var Dorthea allerede på vei med det første barnet, og det kan jo ha vært en medvirkende årsak.

Dorthea var, som navnet tilsier, fra Brenna på Austmarka. Det ligger ikke så langt unna Hvitsandtangen, på veien mot Øiermoen.

(Forts. i neste nr.)

VANDRING TIL ÅSERUDHØGDA

Søndag 20. september arrangerer laget vandring til Åserudhøgda, Røysbakken og Bottilsrudenga.

Vi setter opp buss fra Kiærsaga kl 10.30. Arve Haugen og Syver Gylterud vil fortelle om plassene.

Vandringen blir ikke lang, og det blir ingen matrast før vi kommer tilbake - da byr vi på servering på Smedhaugen i tillegg til historieprat og sosialt samvær.

Styret.

Utgever: Austmarka Historielag

Redaksjon og ekspedisjon:
Finn Åberg
Meltzersgt. 3
0257 Oslo 2
Tlf. 02/ 44 54 52

Medlemskap koster 50 kr. året.
Betales til
Austmarka Historielag
2224 Austmarka
Postgiro 3 55 20 56

Trykt i 175 eksemplarer